

KTO RZĄDZI W KLASIE?

Nieformalne hierarchie

presja grupowa

wykluczanie

reakcje nauczyciela

PRAKTYCZNY PORADNIK DLA WYCHOWAWCÓW I NAUCZYCIELI

Rozpoznaj zachowania. Zabezpiecz ucznia.

Zareaguj skutecznie. Sprawdź rezultat.

www.edukacjabyann.pl

Jak korzystać z poradnika

Publikacja jest instrukcją działania dla nauczyciela, a nie testem do „wytypowania trudnych uczniów”.

Szybka mapa zastosowań

- Gdy widzisz niepokojącą atmosferę: przejdź do arkusza obserwacji (s. 17).
- Gdy ktoś jest upokarzany: skorzystaj z pierwszej reakcji (s. 9) oraz schematu interwencji (s. 10).
- Gdy grupa milczy: wykorzystaj część o świadkach i presji (s. 7–8).
- Gdy rodzic pyta o działania szkoły: użyj schematu rozmowy (s. 13) i planu monitorowania (s. 19).

Zasady zawodowe

1. Opisuj zachowanie i kontekst, nie przypisuj dziecku trwałych cech.
2. Nie przeprowadzaj dochodzenia na forum klasy; rozmawiaj osobno z uczniami.
3. Nie przerzucaj odpowiedzialności na osobę krzywdzoną.
4. Nie obiecuj poufności bez granic: informacje istotne dla bezpieczeństwa trzeba przekazać właściwym osobom.
5. Każdą interwencję zamykaj dopiero po sprawdzeniu, czy przemoc ustała.

ZAKRES W sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia stosuj tryb pilny i obowiązujące procedury. Poradnik nie zastępuje szkolnych standardów ochrony małoletnich ani oceny specjalistycznej.

Wnioski z badań: co naprawdę wiemy?

Raport Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „RÓWIEŚNICY 2026” obejmuje odpowiedzi 141 911 uczniów w wieku 10–17 lat, uczestniczących w badaniu w szkołach zgłoszonych do programu. Próba nie była losowa; wyników nie należy bez zastrzeżeń uogólniać na wszystkie polskie szkoły.

Wskaźnik w badanej próbie	Wynik
Doświadczenie co najmniej jednej badanej formy przemocy w ostatnim roku	87%
Doświadczenie bullyingu (powtarzalnego dręczenia bezpośredniego)	31%
Doświadczenie cyberbullyingu	20%
Wykluczenie z grupy lub aktywności online	53%
Wśród zgłaszających: pomoc, która zdaniem ucznia rozwiązała problem	39%

Co z tego wynika dla nauczyciela?

Nie wystarczy odbyć rozmowy i wpisać uwagę. Uczeń musi zobaczyć realną poprawę bezpieczeństwa, a szkoła – sprawdzić, czy działania przyniosły rezultat. Liczby dotyczą różnych definicji i zakresów, dlatego nie wolno ich sumować.

ŹRÓDŁO Kopycka J., Wójcik S., Raczyński P. (2026), RÓWIEŚNICY. Raport o przemocy rówieśniczej 2026, FDDS, s. 8–10, 18–20. Dane, metodologia i ograniczenia pochodzą z raportu.

Konflikt, agresja czy dręczenie?

Zjawisko	Co obserwujesz	Co robi nauczyciel
Konflikt	Spór, w którym strony mogą przedstawiać odmienne potrzeby; przewaga sił nie jest utrwalona.	Oddziela emocje od zachowań, wspiera bezpieczne rozwiązanie sporu.
Agresja lub incydent przemocy	Pojedyncze zachowanie krzywdzące, np. uderzenie, groźba lub poniżenie.	Przerywa, chroni, dokumentuje, ustala dalsze kroki.
Bullying / dręczenie	Celowe, powtarzalne krzywdzenie oraz nierównowaga sił i trudność w obronie.	Uruchamia skoordynowaną interwencję, nie traktuje sprawy jako zwykłej kłótni.

Praktyczna zasada

Nie czekaj, aż zdarzenie powtórzy się po raz trzeci, aby zapewnić ochronę. Nawet pojedynczy czyn może wymagać pilnego działania. Powtarzalność i nierównowaga sił pomagają właściwie określić dręczenie, nie są warunkiem zareagowania na krzywdę.

CZEGO NIE MÓWIĆ „Oboje jesteście winni”, „Musicie się pogodzić”, „Nie przesadzaj, to tylko żarty” – bez uprzedniego sprawdzenia faktów, bezpieczeństwa i asymetrii sił.

Nieformalny lider: wpływ to nie przemoc

Uczeń wpływowy może wzmacniać klimat klasy lub wykorzystywać swoją pozycję do podporządkowania innych. Sama popularność, głośność czy buntowniczność nie są podstawą interwencji.

Pozytywne przywództwo	Sygnały wykorzystywania przewagi
Zaprasza innych do działania.	Warunkuje przynależność wykonaniem upokarzającego zadania.
Rozwiązuje spory bez gróźb.	Grozi wykluczeniem lub organizuje bojkot.
Pozwala na sprzeciw.	Karze za odmienne zdanie plotką lub ośmieszaniem.
Wzmacnia mniej widoczne osoby.	Decyduje, kto może siedzieć, rozmawiać i pracować z innymi.

Trzy pytania diagnostyczne do obserwacji (nie test)

1. Czy inni uczniowie mogą bezpiecznie odmówić tej osobie?
2. Czy wpływ jest budowany poprzez kompetencje i zaufanie, czy przez lęk przed sankcją?
3. Czy poszczególne osoby tracą możliwość uczestnictwa w życiu klasy?

Ukryta hierarchia: co obserwować na lekcji?

- Kto wybiera partnerów do zadań – czy wybór jest spontaniczny, czy ktoś wydaje polecenia?
- Czy klasa śmieje się w sposób zorganizowany po komentarzu jednej osoby?
- Czy ktoś milknie lub zmienia odpowiedź po spojrzeniu kolegi?
- Czy uczeń jest stale pomijany, choć wyraża chęć udziału?
- Czy pojawiają się przezwiska, które jedna osoba uznaje za obraźliwe?
- Czy uczeń nagle prosi o zmianę miejsca, unika przerw, wycieczek lub pracy grupowej?

Jak zebrać rzetelne informacje?

Prowadź krótkie notatki z datą, miejscem, cytatem lub opisem i reakcją ucznia. Rozdziel to, co samodzielnie zaobserwowano, od relacji ucznia czy świadka. Zapis „uczeń X zmusił klasę do milczenia” jest oceną; zapis „po wypowiedzi X pięć osób przestało odpowiadać, dwie spojrzały na X” pozostaje opisem.

UWAGA Jedna obserwacja nie dowodzi przemocy. Szukaj powtarzalnych wzorców w różnych sytuacjach, a jednocześnie reaguj od razu na pojedyncze akty krzywdzenia.

Mechanizmy dominacji i izolowania

Kontrola kontaktów

Ustalanie, kto może siedzieć obok kogo, uczestniczyć w czacie lub dołączyć do grupy.

Presja lojalności

Oczekiwanie wyśmiania konkretnej osoby jako „dowodu”, że jest się częścią paczki.

Ośmieszanie publiczne

Komentarze, memy, zdjęcia lub przezwiska używane wobec ucznia mimo sprzeciwu.

Wykluczanie cyfrowe

Usuwanie z rozmów grupowych połączone z poniżaniem lub izolacją w klasie.

Przemoc pośrednia

Plotki, namawianie do unikania danej osoby, manipulowanie relacjami.

PRIORYTET Nie wymagaj od dziecka „samodzielnego załatwienia sprawy”, jeśli istnieje nierównowaga sił lub groźba odwetu.

Świadkowie przemocy: jak przerwać milczenie?

Świadek może wspierać krzywdzenie śmiechem, milczeć z lęku, próbować pomagać lub prosić o wsparcie dorosłych. Nie każdy brak reakcji oznacza aprobatę – część uczniów obawia się odwetu.

Praca z całą klasą

- Ustal zasadę: zgłoszenie zagrożenia nie jest „donoszeniem”, lecz szukaniem pomocy.
- Pokazuj bezpieczne strategie: odejście z osobą krzywdzoną, przerwanie rozpowszechniania materiału, zgłoszenie dorosłemu.
- Ćwicz krótkie zdania: „Nie rób tego”, „To nie jest śmieszne”, „Chodź ze mną”.
- Nie żądaj publicznego wskazywania sprawców lub świadków w realnej sytuacji.

Minićwiczenie na 6 minut

Podaj fikcyjny przykład: na klasowym czacie pojawia się ośmieszający mem. Uczniowie w parach wybierają dwie najbezpieczniejsze formy reakcji i wskazują osobę dorosłą, która może pomóc. Zakończ omówieniem ryzyka dalszego udostępniania treści.

Pierwsze 60 sekund: reakcja nauczyciela

Krok	Działanie	Komunikat
1. Przerwij	Zatrzymaj zachowanie krzywdzące, rozdziel osoby.	„Stop. Nie zgadzam się na poniżanie.”
2. Zabezpiecz	Sprawdź zdrowie, stan emocjonalny i bieżące ryzyko.	„Czy jesteś teraz bezpieczny/-a?”
3. Ogranicz publiczność	Nie przesłuchuj uczniów przed klasą.	„Ustalimy okoliczności osobno.”
4. Przekaż dalej	Zgodnie z procedurami poinformuj odpowiednią osobę.	„Zajmiemy się tym. Wrócę do ciebie z informacją.”

Nie rób

- Nie wymuszaj natychmiastowych przeprosin ani uścisku dłoni.
- Nie stosuj „rozmowy konfrontacyjnej” osoby krzywdzonej i sprawcy bez oceny bezpieczeństwa.
- Nie proś o odtwarzanie kompromitujących materiałów na forum grupy.
- Nie zostawiaj ucznia bez informacji o następnych krokach.

Interwencja krok po kroku

1. Zabezpieczenie: zakończ zdarzenie, oceniaj stan zdrowia i ryzyko powtórzenia; w sytuacjach pilnych wezwij odpowiednią pomoc.
2. Zgłoszenie: przekaz sprawę osobie przewidzianej w standardach ochrony małoletnich i procedurach placówki.
3. Ustalenie faktów: oddzielne, nieoceniające rozmowy z uczniami; zapisy obserwacji, świadków i materiałów.
4. Plan ochrony: ustal kto, gdzie i w jaki sposób wspiera ucznia; ogranicz dostęp do sytuacji wysokiego ryzyka.
5. Działania wobec ucznia stosującego przemoc: jasne granice, konsekwencje zgodne ze statutem oraz wsparcie w zmianie zachowania.
6. Współpraca: komunikacja z rodzicami/opiekunami w zakresie niezbędnym i zgodnie z procedurami.
7. Kontrola: powrót do sprawy i dokumentowanie efektów; eskalacja, gdy zagrożenie trwa.

WAŻNE Informacje o możliwym przestępstwie, zagrożeniu życia albo krzywdzeniu dziecka wymagają działania zgodnie z prawem i szkolnymi procedurami; nie uzależniaj ochrony od zgody grupy.

Rozmowa z uczniem krzywdzonym

Warunki rozmowy

Zapewnij spokojne miejsce, dyskrecję i czas. Nie obiecuj absolutnej tajemnicy; wyjaśnij, komu musisz przekazać informacje w celu ochrony.

Pytania otwarte

- „Opowiedz, co się wydarzyło – od momentu, który pamiętasz.”
- „Czy podobne sytuacje zdarzały się wcześniej? Gdzie?”
- „Czego obawiasz się teraz najbardziej?”
- „W jakich miejscach i porach czujesz się najmniej bezpiecznie?”
- „Co mogę zrobić dziś, żeby było bezpieczniej?”

Na zakończenie

Podsumuj ustalenia własnymi słowami i zapytaj, czy dobrze zrozumiałeś/-aś. Powiedz konkretnie, kto się sprawą zajmie, kiedy ponownie porozmawiacie i jak uczeń może zgłosić nowe zdarzenie.

NIE MÓW „Dlaczego się nie broniłeś?”, „Ignoruj ich”, „Musisz mieć grubszą skórę”, „Nikomui nie powiem” – te zdania mogą nasilić poczucie winy lub dać fałszywą gwarancję.

Rozmowa z uczniem stosującym przemoc

Celem jest zatrzymanie krzywdzenia i zmiana zachowania, nie publiczne przypisanie dziecku roli „złego lidera”. Oddzielaj odpowiedzialność za czyn od oceny osoby.

Struktura rozmowy

1. Nazwij obserwowany fakt bez diagnozowania intencji: „Usłyszałam, że nazwałeś kolegę...”.
2. Ustal przebieg zdarzenia: „Co się wydarzyło przed tą sytuacją?”.
3. Nazwij granicę: „To zachowanie narusza bezpieczeństwo drugiej osoby”.
4. Wyjaśnij konsekwencje i oczekiwaną zmianę: „Nie może się powtórzyć”.
5. Zaplanuj wsparcie: ćwiczenie kontroli impulsów, inne sposoby zdobywania uznania, kontakt z pedagogiem.
6. Wskaż termin sprawdzenia efektów.

Gdy uczeń mówi: „To był żart”

„Żart wymaga, aby druga osoba mogła się z niego śmiać bez poczucia zagrożenia. Sprawdzimy, jakie skutki miało twoje zachowanie. Nasza zasada jest jasna: nie poniżamy”.

Rozmowa z rodzicami – bez eskalacji konfliktu

Przed spotkaniem

Przygotuj chronologię sprawdzonych zdarzeń, podjęte działania, plan ochrony i kwestie wymagające współpracy. Nie ujawniaj niepotrzebnych danych innych uczniów.

Proponowany schemat

1. „Chciałabym omówić zachowania, które wpłynęły na bezpieczeństwo w klasie”.
2. „Dnia... zaobserwowano / zgłoszono...; nadal weryfikujemy...”.
3. „Szkoła zareagowała w następujący sposób...”.
4. „Teraz potrzebujemy wspólnego planu...”.
5. „Do dnia... sprawdzimy, czy sytuacja się zmieniła”.

Gdy rodzic kwestionuje sytuację

„Rozumiem, że przedstawione informacje są trudne. Nie proszę o wydanie oceny dziecka. Proszę o współpracę, aby wyjaśnić zdarzenia i zapobiec ich powtórzeniu”.

ZASADA Nie opieraj całego kontaktu na karach. Rodzic powinien wiedzieć, jakie kroki ochronne, wychowawcze i wspierające podejmuje szkoła.

Cyfrowy wymiar presji i wykluczenia

Problemy w klasie mogą przenosić się na komunikatory: usuwanie z grup, ośmieszające zdjęcia, ankiety, żarty lub przymuszanie do reakcji. Nie każdy spór online jest bullyingiem, ale każda groźba lub poniżenie wymaga rozpoznania.

Działania nauczyciela

1. Wysłuchaj relacji i ustal, czy treści są nadal dostępne oraz czy występuje ryzyko dalszego rozpowszechniania.
2. Nie udostępniaj dalej kompromitujących treści. Zabezpiecz informacje wyłącznie w zakresie zgodnym z procedurami i prawem.
3. Zaangażuj właściwe osoby w szkole, ustal kontakt z rodzicami oraz sposób ochrony ucznia.
4. Sprawdź, czy przemoc internetowa wpływa na bezpieczeństwo podczas lekcji i przerw.
5. Monitoruj sytuację również po usunięciu materiału – relacyjne skutki mogą trwać.

SZCZEGÓLNA OSTROŻNOŚĆ W przypadku intymnych materiałów z udziałem małoletnich nie kopiuj ani nie rozpowszechniaj ich. Postępuj zgodnie z procedurami bezpieczeństwa i właściwymi obowiązkami zgłoszeniowymi.

Pięć typowych błędów interwencji

„Niech podadzą sobie ręce”

Wymuszona zgoda nie zatrzymuje nierównowagi sił. Najpierw bezpieczeństwo i odpowiedzialność.

„To tylko konflikt”

Sprawdź powtarzalność, relacje sił, możliwość obrony i konsekwencje zdarzeń.

„Porozmawiamy na godzinie wychowawczej”

Zajęcia całej klasy nie zastępują pomocy konkretnemu uczniowi.

„Sami to załatwią”

Uczeń pozostawiony z przewagą grupy może doświadczyć odwetu.

„Sprawa załatwiona – była uwaga”

Interwencja wymaga ponownego sprawdzenia zachowania i poczucia bezpieczeństwa.

Plan pracy wychowawcy na cztery tygodnie

Tydzień	Działania	Dowód wykonania
1: rozpoznanie	Obserwacje, rozmowy indywidualne, przegląd zgłoszeń i ryzykownych miejsc.	Arkusze obserwacji i lista działań ochronnych.
2: granice	Przypomnienie norm i kanałów zgłaszania; praca na fikcyjnych przykładach.	Ustalenia z klasą, komunikacja do rodziców.
3: kompetencje	Ćwiczenia świadków, asertywnej odmowy, reagowania bez eskalacji.	Krótkie refleksje uczniów i notatka wychowawcy.
4: ewaluacja	Oddzielne rozmowy sprawdzające, kontrola miejsc ryzyka, korekta planu.	Karta monitorowania, decyzja o dalszych krokach.

Jak mierzyć zmianę?

Nie oceniaj skuteczności wyłącznie po ciszy na lekcji. Sprawdzaj nowe zgłoszenia, poczucie bezpieczeństwa ucznia, udział w pracy grupowej, zachowanie w przerwach i internecie oraz obserwacje kilku nauczycieli.

Arkusz obserwacji relacji w klasie

Narzędzie robocze dla nauczyciela – nie jest diagnozą psychologiczną ani podstawą do etykietowania ucznia.

Klasa: _____ Data/okres: _____ Obserwator: _____

Obszar	Fakty / cytaty / kontekst	Data i miejsce
Kontrola kontaktów i wyboru grup		
Wyśmiewanie, przezwiska, poniżenie		
Wykluczanie lub unikanie ucznia		
Reakcje świadków		
Sygnalizowany lęk lub odwet		

Co wiem z własnej obserwacji?

Co wymaga sprawdzenia?

Czy potrzebne jest natychmiastowe zabezpieczenie?

Karta zdarzenia i pierwszej interwencji

Data i godzina:

Miejsce:

Osoba zgłaszająca / źródło informacji:

Opis faktów bez ocen (kto, co, kiedy, gdzie):

Działania podjęte natychmiast:

Ocena bezpieczeństwa ucznia i bieżących potrzeb:

Komu i kiedy przekazano sprawę:

Zaplanowane kolejne czynności i odpowiedzialni:

Termin kontaktu kontrolnego:

DOKUMENTACJA Przechowuj zgodnie z zasadami ochrony danych i wewnętrznymi procedurami szkoły. Nie twórz publicznych list uczniów podejrzewanych o przemoc.

Karta monitorowania skuteczności pomocy

Uczeń / numer sprawy zgodny z zasadami szkoły: _____

Data rozpoczęcia monitorowania: _____ Koordynator: _____

Co sprawdzamy?	Po 3–5 dniach	Po 2 tygodniach	Po 4 tygodniach
Czy zdarzenia ustały?			
Czy uczeń czuje się bezpieczniej?			
Czy występuje odwet lub izolowanie?			
Czy działania wdrożono?			

Źródła informacji: rozmowa z uczniem / obserwacja / rodzic / nauczyciele / inne: _____

Czy plan wymaga zmiany? Dlaczego?

Decyzja i osoba odpowiedzialna:

UWAGA Brak nowego zgłoszenia nie stanowi samodzielnego dowodu poprawy; uczeń mógł utracić zaufanie albo obawiać się odwetu.

Karta krótkiej rozmowy ze świadkiem

Cel: zebrać możliwie precyzyjną relację, nie obciążać ucznia rolą śledczego.

Pytania

1. „Co osobiście widziałeś/-aś lub słyszałeś/-aś?”.
2. „Kiedy i gdzie to było?”.
3. „Co wydarzyło się bezpośrednio wcześniej i później?”.
4. „Czy obawiasz się, że ktoś dowie się o naszej rozmowie?”.
5. „Czy wiesz o innych podobnych zdarzeniach? Skąd pochodzi ta informacja?”.

Zapis rozmowy

Data: _____ Miejsce: _____

Fakty zaobserwowane bezpośrednio:

Informacje zasłyszane (od kogo):

Potrzeby bezpieczeństwa świadka:

Ustalone następne kroki:

NIE RÓB Nie proś świadka o samodzielne zbieranie dowodów, nagrywanie innych ani konfrontowanie się z osobą stosującą przemoc.

Scenariusz A: „Wszyscy się śmieją”

Podczas lekcji jeden uczeń kieruje pod adresem kolegi obraźliwy komentarz. Kilko uczniów wybucha śmiechem, a adresat milknie. Wychowawca zauważa, że podobne sytuacje zdarzały się wcześniej.

Co zrobić w tej chwili?

„Stop. W tej klasie nie komentujemy w ten sposób innych osób. Wracamy do pracy. Po lekcji porozmawiam z zainteresowanymi osobami osobno”. Nie pytaj przy wszystkich, czy poszkodowany „się obraził”.

Co zrobić po lekcji?

1. Sprawdź bezpieczeństwo ucznia i jego perspektywę.
2. Zbierz informacje o powtarzalności oraz asymetrii sił.
3. Porozmawiaj osobno z uczniem, który wypowiedział komentarz.
4. Ustal plan ochrony i sposób monitorowania.
5. Z klasą przepracuj reakcje świadków na przykładzie fikcyjnym, bez opisywania konkretnej osoby.

Scenariusz B: „Nie może być z nami w grupie”

Uczniowie konsekwentnie odmawiają pracy z jedną osobą. Pojawia się komentarz: „Z nią nie robimy projektów”. Uczeń zaczyna unikać szkoły.

Natychmiast

Nauczyciel organizuje zespoły według neutralnych zasad i nie pozwala, aby jedna grupa publicznie odmawiała komuś uczestnictwa. Zwraca uwagę na reakcję osoby wykluczanej.

Po zajęciach

1. Rozmowa z uczniem w bezpiecznym miejscu; pytania o częstotliwość i szerszy kontekst.
2. Obserwacja zachowań przy innych aktywnościach, również podczas przerw.
3. Współpraca z pedagogiem/psychologiem szkolnym w razie utrzymywania się trudności.
4. Działania wychowawcze obejmujące normy udziału i reagowanie świadków.
5. Sprawdzenie po kilku dniach, czy uczeń ponownie uczestniczy w życiu klasy.

NIE ZAKŁADAJ Unikanie szkoły nie musi wynikać wyłącznie z przemocy; może mieć wiele przyczyn i wymaga uważnego rozpoznania.

Scenariusz C: „Nie powiem, bo będzie gorzej”

Uczeń zgłasza upokarzanie na komunikatorze, ale prosi, by szkoła nie podejmowała żadnych działań z obawy przed zemstą.

Jak odpowiedzieć?

„Dziękuję, że mi o tym powiedziałaś/-aś. Twoje bezpieczeństwo jest dla mnie ważne. Nie mogę obiecać, że zachowam wszystkie informacje wyłącznie dla siebie, ale będę przekazywać je tylko osobom, które muszą pomóc. Ustalmy, co teraz najbardziej zwiększy twoje bezpieczeństwo”.

Następne kroki

1. Ustal zakres bieżącego zagrożenia i ryzyko odwetu.
2. Wspólnie z właściwymi osobami opracuj plan ochrony, ograniczając niepotrzebne ujawnianie informacji.
3. W dokumentacji rozróżnij obserwowane fakty, relacje i potwierdzone ustalenia.
4. Wyjaśnij uczniowi, jak będzie przebiegała interwencja oraz gdzie może szukać pomocy.
5. Wracaj do ucznia w ustalonych terminach, także gdy początkowo nie ma nowych zgłoszeń.

Lista kontrolna i bibliografia

Przed uznaniem interwencji za zakończoną

- Czy uczeń ma konkretną osobę dorosłą, do której może zwrócić się po pomoc?
- Czy zaplanowano ochronę w miejscach największego ryzyka?
- Czy udokumentowano fakty i podjęte działania?
- Czy ustalono odpowiedzialność za kolejne kroki?
- Czy sprawdzono skuteczność pomocy z perspektywy osoby krzywdzonej?
- Czy oceniono ryzyko odwetu i dalszego izolowania?

Podstawowe źródła

Kopycka, J., Wójcik, S., Raczyński, P. (2026). RÓWIEŚNICY. Raport o przemocy rówieśniczej 2026. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, ISBN 978-83-65675-22-4.

Przed zastosowaniem wzorów sprawdź aktualne standardy ochrony małoletnich, statut szkoły, procedury interwencyjne i obowiązki dotyczące dokumentowania oraz przekazywania informacji.

Nota redakcyjna

Dane empiryczne w tej publikacji pochodzą z przytoczonego raportu.

Scenariusze, przykładowe wypowiedzi, formularze i czterotygodniowy plan są autorskimi propozycjami dydaktyczno-organizacyjnymi, a nie procedurami zatwierdzonymi przez FDDS.